

De Rol van Opvoedstress en Opvoedgedrag bij Probleemgedrag bij Jonge Kinderen
Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen
Universiteit Utrecht

Universiteit Utrecht

Namen: Sophie de Haas van Dorsser (5675170) en Sandra van Horne (5683394)
Werkgroep: Werkgroep 3
Begeleider: Dr. Liesbeth Hallers-Haalboom
Tweede beoordelaar: Dr. Joyce Endendijk
Cursus: Thesis Pedagogische Wetenschappen (200600042)
Datum: 30-06-2019

Abstract

For almost all parents, raising a young child causes a certain amount of stress at one time or another. When long-lasting, this parenting stress can be related to poor developmental outcomes in children, such as behavioural problems. Therefore, it is important to gain a better understanding about this relationship. Consequently, the aim of the present study was to investigate the association between parenting stress and externalizing problem behaviour in young children. In addition, it was examined whether this relationship was mediated by parenting behavior, specifically parental sensitivity and parental structure. Data were collected from a community sample of 400 Dutch families with a child aged 0-5 years at the time of assessment. Both parents were asked to complete several questionnaires assessing child, parental, and demographic variables. Multiple regression analyses were performed to analyse the data. Findings revealed a strong association between parenting stress and externalizing problem behaviour in children, for both fathers and mothers. Associations between parenting stress and parenting behaviour and between parenting behaviour and externalizing problem behaviour were also found. However, parenting behaviour did not mediate the relationship between parenting stress and externalizing problem behaviour in young children. The results offer information regarding the determinants of problem behaviour as well as clinical implications and recommendations for future research.

Keywords: parenting stress, externalizing problem behaviour, young children, parenting behaviour, mediation

De Rol van Opvoedstress en Opvoedgedrag bij Probleemgedrag bij Jonge Kinderen

Het opvoeden van kinderen kan voor uitdagingen zorgen bij ouders en dit kan leiden tot stress (Deater-Deckard, 1998; Williford, Calkins, & Keane, 2007). Er wordt in dit geval ook wel gesproken over opvoedstress: de negatieve psychologische reactie die ouders kunnen ervaren door de veeleisendheid van het ouderschap (Bornstein, 2002; Deater-Deckard, 1998). Ouders hebben hierbij negatieve gevoelens naar zichzelf en naar hun kinderen. Ook hebben ouders de perceptie dat er meer van hen gevraagd wordt dan dat ze aankunnen (Abidin, 1995). Elke ouder ervaart weleens een lichte mate van opvoedstress, maar langdurige stress kan een nadelig effect hebben op het welzijn van ouders en hun kinderen en op de relatie die zij hebben (Crnic, Gaze, & Hoffman, 2005). Om deze reden is het belangrijk om meer inzicht te krijgen in de manier waarop opvoedstress bij ouders invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen, zodat ouders die risico lopen op veel opvoedstress beter ondersteund kunnen worden (Hayes & Watson, 2013).

Een hoge mate van opvoedstress is gerelateerd aan probleemgedrag bij kinderen, voornamelijk aan externaliserend probleemgedrag (Barroso, Mendez, Graziano, & Bagner, 2018). Onder externaliserend probleemgedrag worden gedragingen zoals hyperactiviteit, impulsiviteit, oppositioneel gedrag en agressie verstaan (Achenbach & Edelbrock, 1978). Uit onderzoek is gebleken dat opvoedstress bij moeders een consistente voorspeller voor probleemgedrag is (Bayer, Hiscock, Ukoumunne, Price, & Wake, 2008; Bayer et al., 2012; Haapsamo et al., 2013; Jones Harden, Denmark, Holmes, & Duchene, 2014; Puff & Renk, 2014). Ook in ander onderzoek werd dit verband gevonden, maar alleen als er sprake was van een onveilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind (Tharner et al., 2012). Opvoedstress lijkt zodoende een belangrijke risicofactor te zijn voor externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen.

Een mogelijke verklaring voor het verband tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag is via de invloed die opvoedstress heeft op het opvoedgedrag van ouders. Dit werd beschreven in het mediatiemodel van Abidin (1992). Wanneer ouders veel opvoedstress ervaren, kan dit ervoor zorgen dat ze sneller geïrriteerd raken en overstuur zijn (Belsky, 1984). Dit kan vervolgens een negatieve invloed hebben op hun opvoedgedrag. Het blijkt dat des te meer opvoedstress ouders hebben, des te ineffectiever de opvoedpraktijken van ouders zijn (McLaughlin & Harrison, 2006; Park & Walton-Moss, 2012). Een voorbeeld hiervan is dat ouders door opvoedstress minder sensitief op hun kind reageren (Abidin, 1992). Ook uit recenter onderzoek is gebleken dat opvoedstress het vermogen van een ouder om sensitief te zijn kan ondermijnen (Gabler et al., 2018; Olson, Sameroff, Kerr, Lopez, & Wellman, 2005;

Smith & Stephens, 2018). De sensitiviteit van een ouder omvat het waarnemen van signalen van het kind, het nauwkeurig interpreteren daarvan en het adequaat en snel reageren op de behoeften van het kind (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). Andere definities van sensitiviteit zijn nog uitgebreider en omvatten ook affectie naar het kind toe (Biringen, Robinson, & Emde, 2000; Verhoeven, Deković, Bodden, & Van Baar, 2017). Meer opvoedstress lijkt dus het vermogen van ouders om gericht te zijn op de signalen van hun kinderen te verminderen, waardoor ze ook minder goed op deze signalen kunnen reageren.

Naast sensitiviteit kan opvoedstress ook invloed hebben op de mate waarin ouders structuur bieden (Belsky, 1984; Guajardo, Snyder, & Petersen, 2009). Aanhoudende opvoedstress kan ervoor zorgen dat de emotionele reserves van ouders opraken (Belsky, 1984). Hierdoor hebben ouders steeds minder energie over om in de opvoeding te steken en trekken zij zich vaker terug, wat zich onder andere uit in minder structuur in de opvoeding (Puff & Renk, 2014). Ouderlijke structuur heeft betrekking op de gedragingen van ouders die ervoor zorgen dat de omgeving van het kind voorspelbaar en georganiseerd is (Verhoeven et al., 2017; Verhoeven, Junger, Van Aken, Deković, & Van Aken, 2007). Dit kan bijvoorbeeld door gebruik te maken van routines, consistent te zijn en op een gepaste, voorspelbare wijze te reageren op het gedrag van het kind. Uit onderzoek is gebleken dat het ervaren van veel opvoedstress inderdaad gerelateerd is aan minder ouderlijke structuur en meer inconsistent opvoedgedrag (Rochelle & Cheng, 2016; Shea & Coyne, 2011).

Wanneer er sprake is van disfunctioneel opvoedgedrag, zoals een gebrek aan ouderlijke sensitiviteit en structuur, kan dit leiden tot probleemgedrag bij het kind (Verhoeven et al., 2017). Probleemgedrag bij jonge kinderen kan voorspellend zijn voor psychopathologie in de late kindertijd en adolescentie (Pihlakoski et al., 2006). Inzicht in hoe opvoedgedrag gerelateerd is aan probleemgedrag is daarom van belang voor de ontwikkeling van interventieprogramma's gericht op het verminderen van probleemgedrag bij jonge kinderen (Verhoeven, Junger, Van Aken, Deković, & Van Aken, 2010). Wat betreft ouderlijke sensitiviteit is gebleken dat een consistent laag niveau van zowel vaderlijke als moederlijke sensitiviteit gerelateerd is aan meer externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen (Olson et al., 2005; Zvara, Sheppard, & Cox, 2018). Weinig sensitiviteit blijkt nadelig te zijn voor de emotieregulatie van kinderen, waardoor ze sneller externaliserend probleemgedrag vertonen in plaats van dat zij op een constructieve wijze leren omgaan met sociale conflicten (Graziano, Calkins, & Keane, 2010). Ook een laag niveau van structuur in de opvoeding is gerelateerd aan meer probleemgedrag bij het kind. Uit onderzoek is gebleken dat een gebrek

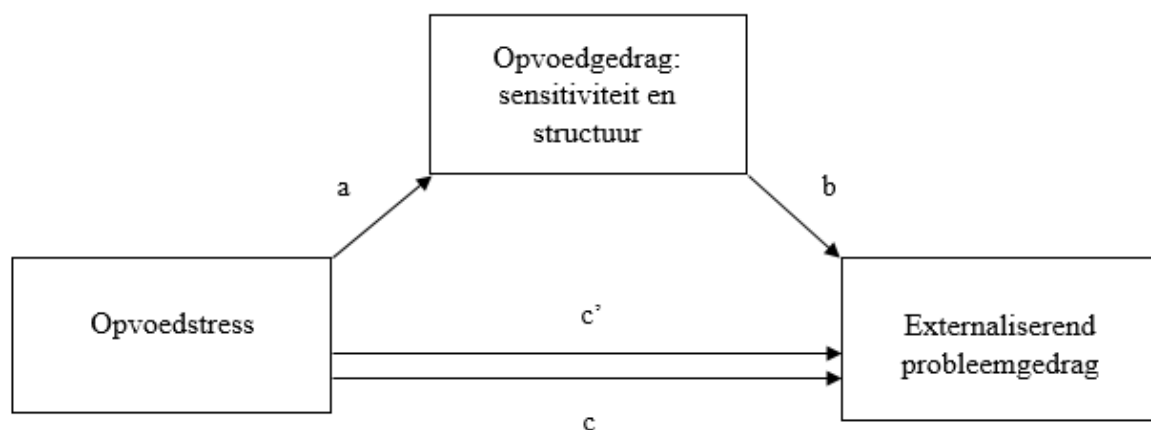
aan ouderlijke structuur samenhangt met meer agressief gedrag bij jonge kinderen (Miller-Lewis et al., 2006; Van Aken et al., 2007).

Zoals eerder gesteld zou opvoedgedrag ten grondslag kunnen liggen aan het verband tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen (Abidin, 1992; Mackler et al., 2015). Naar dit mediatiemodel is echter nog maar weinig onderzoek gedaan. In een onderzoek naar sensitiviteit als mediator werd een mediatie-effect gevonden, maar in dit onderzoek werd naast opvoedstress ook naar andere bronnen van stress bij moeders gekeken (Choe, Olson, & Sameroff, 2013). Andere onderzoeken vonden geen mediatie-effect van opvoedgedrag (Anthony et al., 2005; Crnic et al., 2005). Opvoedstress bleek direct gerelateerd aan een toename in probleemgedrag. Een kanttekening hierbij is echter dat er niet specifiek naar sensitiviteit en structuur in de opvoeding is gekeken, maar naar ouder-kind interacties en opvoedgedrag in het algemeen. Het vinden van een mediatie-effect is wellicht afhankelijk van het specifieke opvoedgedrag dat wordt onderzocht (Crnic et al., 2005).

Naast dat er in de onderzoeken die het mediatiemodel getest hebben slechts in beperkte mate gekeken is naar ouderlijke sensitiviteit en structuur, is er ook enkel gekeken naar de data van moeders of naar gecombineerde data van vaders en moeders samen (Anthony et al., 2005; Crnic et al., 2005). Bij het merendeel van de hier besproken artikelen is dit het geval. Hierdoor is er nog maar weinig bekend over de relatie tussen opvoedstress en opvoedgedrag van vaders en probleemgedrag bij kinderen (Gryczkowski, Jordan, & Mercer, 2010). Daarnaast is er ook weinig bekend over verschillen in deze relatie voor vaders en moeders. Wel is gebleken dat moeders over het algemeen meer opvoedstress ervaren dan vaders (Musick, Meier, & Flood, 2016; Theule, Wiener, Tannock, & Jenkins, 2013). Het verschil is echter maar klein en vooral te wijten aan het feit dat moeders een groter deel van de zorg voor hun kinderen op zich nemen (Musick et al., 2016). In Nederlandse gezinnen is dit ook het geval (Portegijs, Perez, & Van den Brakel, 2018). Ondanks dat het verschil in opvoedstress bij vaders en moeders maar klein is, zou dit verschil wel impact kunnen hebben op het opvoedgedrag van ouders en het al dan niet ontstaan van probleemgedrag bij hun kinderen. Met betrekking tot opvoedgedrag is gebleken dat moeders een hoger niveau van sensitiviteit laten zien tijdens de baby- en vroege kindertijd, in vergelijking met vaders (Barnett, Deng, Mills-Koonce, Willoughby, & Cox, 2008; Hallers-Haalboom et al., 2017). Ook wat betreft structuur is gebleken dat moeders meer structurering bieden dan vaders (Lovas, 2005). In dit onderzoek werd echter specifiek naar spelsituaties gekeken, waardoor het niet zeker is of dezelfde verschillen zichtbaar zijn als het gaat om andere aspecten van structuur.

Al met al lijkt opvoedstress het risico op probleemgedrag te vergroten. Het is belangrijk om meer over deze relatie te weten te komen, omdat deze informatie gebruikt kan worden voor het verbeteren van interventies en het welzijn van ouders en hun kinderen (Bayer et al., 2008; Bayer et al., 2012; Verhoeven et al., 2010). In het huidige onderzoek staat daarom de volgende vraag centraal: is er een relatie tussen opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij jonge kinderen (0-5 jaar) en wordt deze relatie gemedieerd door ouderlijke sensitiviteit en structuur? (Figuur 1). Er wordt specifiek gekeken naar jonge kinderen, omdat het relatieve belang van ouders en opvoeding het grootst is wanneer kinderen nog jong zijn (Jans, 2004). Hierdoor lopen jonge kinderen die worden blootgesteld aan verhoogde opvoedstress het grootste risico op het ontwikkelen van problemen (Choe et al., 2013). Tot slot zal er gekeken worden of de relatie verschilt voor vaders en moeders, omdat hier nog maar weinig over bekend is (Gryczkowski et al., 2010).

Naar aanleiding van de literatuur wordt er verwacht dat een hogere mate van opvoedstress samenhangt met minder ouderlijke sensitiviteit, minder ouderlijke structuur en meer probleemgedrag (Figuur 1, pijl a; Figuur 1, pijl c) (o.a. Bayer et al., 2008; Gabler et al., 2018; Rochelle & Cheng, 2016). Daarnaast wordt er verwacht dat minder ouderlijke sensitiviteit en structuur samenhangt met meer probleemgedrag bij jonge kinderen (Figuur 1, pijl b) (o.a. Olson et al., 2005; Van Aken et al., 2007). Verder wordt er verwacht dat de relatie tussen opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij jonge kinderen gemedieerd wordt door een gebrek aan ouderlijke sensitiviteit en structuur (Figuur 1, pijl c') (Abidin, 1992). Aangezien vaders en moeders lijken te verschillen in de mate van opvoedstress die zij ervaren en de mate van sensitiviteit en structuur die zij bieden in de opvoeding, wordt er tot slot verwacht dat dat de relatie tussen opvoedstress, opvoedgedrag en probleemgedrag ook zal verschillen voor vaders en voor moeders (o.a. Barnett et al., 2008; Lovas, 2005; Musick et al., 2016).

Figuur 1. Mediatie­model voor het Verband tussen Opvoedstress en Opvoedgedrag van Ouders en Externaliserend Probleemgedrag bij het Kind.

Methode

Het huidige onderzoek maakte gebruik van een bestaande dataset van het onderzoek ‘Opvoeden: Hoe doen ouders in Nederland dat?’. Binnen dit grootschalige onderzoek is data verzameld bij een representatief Nederlandstalig cohort van ouders met kinderen in de leeftijd van 0-5 jaar. Het onderzoek was descriptief en cross-sectioneel van aard.

Procedure

Participanten werden geworven via kinderdagverblijven en peuterspeelzalen en via het netwerk van studenten Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Daarnaast werd er gebruik gemaakt van de sneeuwbal­methode, waarbij via participanten weer nieuwe participanten werden geworven (Neuman, 2009). Er was hiermee sprake van een selecte steekproef. Ouders kregen een informatie­brief met uitleg over het doel van de studie, namelijk: onderzoeken hoe ouders in Nederland hun jonge kinderen opvoeden. Ook werd in deze brief de vertrouwelijkheid van de onderzoeksgegevens en de vrijwilligheid van deelname benadrukt. Participanten mochten op elk moment tijdens het onderzoek besluiten om te stoppen. Na het ontvangen van de toestemmingsverklaring, waarin expliciet toestemming werd gegeven door de ouders, kregen de ouders vragenlijsten toegestuurd per post. De vragenlijsten bestonden uit een apart boekje voor vaders en moeders en ouders kregen het nadrukkelijke verzoek om de vragenlijsten apart in te vullen. Ouders werd gevraagd om de vragenlijsten binnen twee weken terug te sturen.

Participanten

De steekproef van het huidige onderzoek bestond uit 400 vaders en moeders met hun kinderen. De moeders waren gemiddeld 36.58 jaar ($SD = 4.49$, range = 24.35-48.70) en de vaders 38.69 jaar ($SD = 5.06$, range = 26.77-56.10). Het merendeel van de ouders was getrouwd (99.3%) en van Nederlandse afkomst (94.5% van de moeders, 93.3% van de vaders). In de Nederlandse populatie is 76,9% autochtoon (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018a). Het percentage autochtonen binnen de huidige studie was daarmee hoger dan in de Nederlandse populatie. Verder had 44.5% van de moeders en 37.3% van de vaders ten minste een HBO/universitaire bachelor afgerond. In de Nederlandse populatie wordt dit opleidingsniveau door 38% behaald (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018b). Het opleidingsniveau in deze steekproef was daarom vergelijkbaar met dat van de Nederlandse populatie. Daarnaast had 0.4% van de ouders geen opleiding afgerond en de overige ouders hadden ten minste de middelbare school voltooid. Moeders werkten gemiddeld 21.97 uur (SD

= 9.39) en vaders 38.82 uur ($SD = 8.30$) per week. De 400 kinderen (48% jongens) hadden een gemiddelde leeftijd van 45.75 maanden ($SD = 15.49$, range = 16-66).

Meetinstrumenten

Opvoedstress bij ouders. Om opvoedstress bij ouders te meten is er gebruik gemaakt van de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index – Korte versie (NOSIK; De Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 1992). Deze vragenlijst wordt ingezet voor screeningsdoeleinden en meet de mate waarin ouders stress ervaren vanuit de opvoeding. De vragenlijst bestaat uit 25 stellingen. Ouders werd gevraagd om op een 6-punts Likertschaal aan te geven in hoeverre ze het eens waren met de stellingen (1 = *helemaal mee oneens* en 6 = *helemaal mee eens*). Voorbeelden van stellingen zijn: ‘Door de voortdurende activiteit van mijn kind voel ik me vaak flink moe’ en ‘Mijn kind eist vaak meer aandacht van me dan ik kan geven’. Voor de interpretatie van de vragenlijst is gebruik gemaakt van gemiddelden, waarbij een hoge gemiddelde score overeenkwam met een hoge mate van opvoedstress.

Om de betrouwbaarheid van de NOSIK te beoordelen, is de Cronbach’s alpha berekend. De Cronbach’s alpha was in dit onderzoek voor zowel vaders als moeders $\alpha = .88$. De betrouwbaarheid van de NOSIK was hiermee als goed te bestempelen (Field, 2013). Wat betreft de validiteit is zowel de begripsvaliditeit als criteriumvaliditeit als goed beoordeeld (Egberink, De Leng, & Vermeulen, 1996).

Opvoedgedrag. Om het opvoedgedrag van ouders in kaart te brengen, zijn de schalen warmte/ondersteuning en structuur van de *Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire* (CECPAQ) gebruikt (Verhoeven et al., 2017). De CECPAQ is een vragenlijst die zich richt op de opvoeding van jonge kinderen van 1 tot 5 jaar oud. De schaal warmte/ondersteuning meet de mate waarin ouders in staat zijn om signalen waar te nemen, signalen nauwkeurig te interpreteren en snel en adequaat te reageren op de op deze signalen (Ainsworth et al., 1978). Ook de mate waarin ouders affectie tonen naar hun kinderen wordt gemeten met de schaal warmte/ondersteuning (Verhoeven et al., 2017). Voorbeelden van items zijn: ‘Als mijn kind niet zo lekker in zijn vel zit, dan heb ik dat in de gaten’ en ‘Ik knuffel, kus en omarm mijn kind zonder speciale reden’. De schaal structuur meet de mate waarin ouders gebruik maken van routines, consistent zijn en op een gepaste, voorspelbare wijze reageren op het gedrag van het kind (Verhoeven et al., 2017; Verhoeven et al., 2007). Voorbeelden van items zijn: ‘Mijn kind gaat op doordeweekse avonden op dezelfde tijd naar bed’ en ‘Als mijn kind iets doet dat niet mag, doe ik daar iedere keer dat dit gebeurt iets aan’. Ouders werd gevraagd om op een 6-punts Likertschaal aan te geven in hoeverre de items van toepassing zijn op hun opvoedgedrag (1 = *nooit* en 6 = *altijd*). Voor de interpretatie van de

CECPAQ is gebruik gemaakt van gemiddelde scores. Een hoge gemiddelde score duidde op een hoge mate van warmte/ondersteuning of een hoge mate van structuur. Verschillende items van de schaal structuur zijn hiervoor gehercodeerd.

De Cronbach's alpha voor de schaal warmte/ondersteuning was $\alpha = .84$ voor vaders en $\alpha = .88$ voor moeders. De betrouwbaarheid van de schaal warmte/ondersteuning was hiermee voor zowel vaders als moeders als goed te bestempelen (Field, 2013). De Cronbach's alpha voor de schaal structuur was $\alpha = .69$ voor vaders en $\alpha = .70$ voor moeders. De betrouwbaarheid van de schaal structuur was hiermee voor vaders als twijfelachtig te bestempelen en voor moeders als acceptabel (Field, 2013). Voor de validiteit van de vragenlijst is recent ondersteuning gevonden (Verhoeven et al., 2017).

Externaliserend probleemgedrag. Om externaliserend probleemgedrag bij kinderen te meten is er gebruikt gemaakt van de *Child Behavior Checklist* 1,5-5 jaar ([CBCL 1,5-5], Achenbach, 1991). Deze vragenlijst meet probleemgedrag en belemmeringen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Voor de huidige studie werd alleen de breedbandschaal 'externaliseren' gebruikt, deze bevatte 24 items. Ouders werd gevraagd in hoeverre een item nu of in de afgelopen twee maanden bij hun kind paste. Voorbeelden van items zijn: 'Kan niet stilzitten, is onrustig en hyperactief' en 'Vernielt spullen van gezinsleden of van andere kinderen.' Antwoorden werden hierbij gegeven op een 3-punts Likertschaal, variërend van 0 (*past helemaal niet bij mijn kind*) tot 2 (*past duidelijk bij mijn kind, mijn kind laat dit gedrag vaak zien*). Voor de interpretatie van de uitkomsten werd gewerkt met gemiddelde scores, waarbij een hoge gemiddelde score op de schaal betekende dat er bij het kind in meerdere mate sprake was van externaliserende problematiek.

De Cronbach's alpha voor de schaal 'externaliseren' was in dit onderzoek $\alpha = .88$ voor vaders en $\alpha = .87$ voor moeders. De betrouwbaarheid was hiermee voor zowel vaders als moeders als goed te bestempelen (Field, 2013). Daarnaast is de begripsvaliditeit als goed beoordeeld en de criteriumvaliditeit als voldoende (COTAN, 2011). Tot slot is er een gepaarde *t*-toets gedaan om de gemiddelde score op probleemgedrag gerapporteerd door vaders ($M = .41$, $SD = .29$) en moeders ($M = .40$, $SD = .26$) te vergelijken. Er was geen significant verschil tussen het probleemgedrag gerapporteerd door vaders en moeders, $t(399) = -.88$, $p = .38$. Ook bleken de scores van vaders en moeders significant samen te hangen, $r(398) = .46$, $p < .001$. Om deze reden zijn de scores van vaders en moeders samengevoegd tot één gemiddelde score voor externaliserend probleemgedrag bij het kind.

Data-analyse

De data is geanalyseerd vanuit IBM SPSS 25. Voordat de data-analyse werd uitgevoerd, is er eerst een algemene data-inspectie gedaan, waarbij ook verkennende analyses zijn uitgevoerd. Daarna zijn er een aantal hiërarchische multiële regressieanalyses volgens de stappen van Baron en Kenny (1986) uitgevoerd om te testen of er een mediatie-effect was. In de eerste stap is er daarom gekeken of er een verband is tussen de onafhankelijke variabele, opvoedstress bij ouders, en de afhankelijke variabele, probleemgedrag bij jonge kinderen (Figuur 1, pijl c). In de tweede stap is er gekeken of er een verband is tussen de onafhankelijke variabele, opvoedstress bij ouders, en de mediator, opvoedgedrag van ouders (Figuur 1, pijl a). In de derde stap is er gekeken of er een verband is tussen de mediator, opvoedgedrag van ouders, en de afhankelijke variabele, probleemgedrag bij jonge kinderen (Figuur 1, pijl b). Indien er in alle drie de stappen een verband werd gevonden, is er in de vierde stap gekeken of opvoedgedrag van ouders het verband tussen opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij jonge kinderen medieerde (Figuur 1, pijl c'). Opvoedstress bij ouders en opvoedgedrag van ouders zijn hiervoor beiden als onafhankelijke variabele ingevoerd in de regressieanalyse. Als het effect van opvoedstress bij ouders daardoor verminderde of verdween dan was er sprake van (partiële) mediatie. Tot slot werd de Sobel test (1982) uitgevoerd, indien er aan de voorwaarden voor mediatie voldaan werd.

Resultaten

Voor het uitvoeren van de analyses is de data eerst geïnspecteerd op mogelijke afwijkende waarden. Om te beginnen zijn er invoerfouten op itemniveau verwijderd. Vervolgens zijn er schaalscores gemaakt voor alle variabelen en is er gecontroleerd op uitschieters door middel van boxplots. De analyses zijn zowel met als zonder uitschieters in de dataset uitgevoerd. Het verwijderen van de uitschieters had geen invloed op de uitkomsten van de analyses. Er is daarom gekozen om te werken met de dataset inclusief uitschieters.

Na het inspecteren van de dataset op afwijkende waarden, zijn de assumpties voor een multiële regressieanalyse gecontroleerd. Uit steelbladdiagrammen, boxplots en de scheefheid en kurtosis bleek dat niet alle variabelen normaalverdeeld waren: externaliserend probleemgedrag, opvoedstress bij vaders en opvoedstress bij moeders waren rechtsscheef. Gezien de omvang van de steekproef ($N = 400$) vormde dit echter geen gevaar voor de uitkomsten van de regressieanalyses. Ten tweede is multicollineariteit uitgesloten. Er bleek namelijk een hoge tolerantie te zijn voor beide voorspellers (opvoedstress en opvoedgedrag). Tot slot is er gekeken naar de normaliteit, lineariteit en homoscedasticiteit van de residuen. Om dit te doen zijn de gestandaardiseerde residuen uitgezet tegen de gestandaardiseerde

voorspelde waarden in een spreidingsdiagram. In het spreidingsdiagram was geen duidelijk patroon zichtbaar, wat erop wees dat er ook aan deze assumptie voldaan werd.

Gemiddelden, standaarddeviaties en correlaties van de onderzoeksvariabelen zijn weergegeven in Tabel 1. In de tabel is af te lezen dat alle variabelen significant met elkaar correleerden. De correlaties waren in lijn met de verwachtingen: een positief verband tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag, een negatief verband tussen opvoedstress en sensitiviteit/structuur en een negatief verband tussen sensitiviteit/structuur en externaliserend probleemgedrag. Opvoedstress bij vaders en moeders hing positief met elkaar samen. Wanneer moeders meer opvoedstress ervaarden, dan ervaarden vaders ook meer opvoedstress en andersom. Daarnaast hing ook het opvoedgedrag van ouders positief met elkaar samen. Wat betreft de gemiddelden scoorden zowel vaders als moeders laag op opvoedstress, hoog op sensitiviteit en structuur en rapporteerden ze over het algemeen weinig probleemgedrag bij hun kind.

Om verschillen tussen vaders en moeders in kaart te brengen zijn er tot slot nog een aantal gepaarde *t*-toetsen uitgevoerd (tweezijdig). Hieruit is gebleken dat vaders en moeders niet significant verschilden in de mate van opvoedstress die zij ervaarden, $t(399) = -1.09, p = .27$. Ze verschilden echter wel significant in hun opvoedgedrag. Moeders bleken sensitiever te zijn dan vaders, $t(399) = 11.51, p < .001$. Ook bleken moeders meer structuur te bieden dan vaders, $t(399) = 4.86, p < .001$.

Tabel 1

Correlaties en Beschrijvende Statistieken van Opvoedstress, Structuur en Probleemgedrag

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	<i>M (SD)</i>	Range
1. Opvoedstress moeders	-							1.85 (.57)	1.00-4.12
2. Opvoedstress vaders	.47**	-						1.89 (.60)	1.00-5.00
3. Sensitiviteit moeders	-.36**	-.23**	-					5.00 (.45)	3.40-6.00
4. Sensitiviteit vaders	-.14**	-.37**	.31**	-				4.68 (.52)	3.13-5.87
5. Structuur moeders	-.38**	-.14**	.39**	.11**	-			4.75 (.37)	3.67-5.73
6. Structuur vaders	-.14**	-.39**	.12**	.46**	.24**	-		4.64 (.39)	3.40-5.73
7. Probleemgedrag kind	.57**	.51**	-.25**	-.19**	-.25**	-.22**	-	.40 (.23)	0.00-1.19

Noot. ** $p < .01$

Analyses

Er zijn een aantal hiërarchische multipelle regressieanalyses, volgens de stappen van Baron en Kenny (1986), uitgevoerd om te testen of er een relatie was tussen opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij jonge kinderen. Ook is daarbij bekeken of deze relatie

gemedieerd werd door ouderlijke sensitiviteit en ouderlijke structuur. De modellen zijn apart getoetst voor vaders en moeders.

Opvoedstress en opvoedgedrag van moeders en externaliserend probleemgedrag.

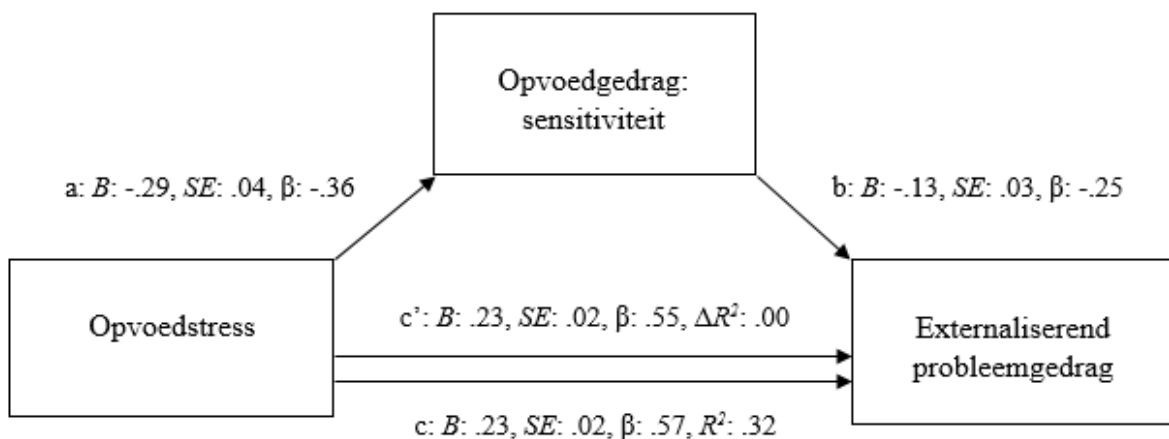
In Figuur 1 en Figuur 2 zijn de resultaten van de regressieanalyses tussen de verschillende variabelen voor moeders weergegeven. In de eerste stap (Figuur 1, pijl c; Figuur 2, pijl c) is er gekeken naar het verband tussen opvoedstress bij moeders en probleemgedrag bij jonge kinderen. Hieruit is gebleken dat opvoedstress bij moeders een significant deel van de variantie in externaliserend probleemgedrag verklaarde, $R^2 = .32$, $F(1, 398) = 189.10$, $p < .001$. Dit houdt in dat kinderen wiens moeders meer opvoedstress ervaarden meer probleemgedrag lieten zien. De hypothese dat een hogere mate van opvoedstress bij moeders gerelateerd zou zijn aan meer externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen is hiermee bevestigd.

In de tweede stap is er gekeken naar het verband tussen opvoedstress en opvoedgedrag van moeders. Gebleken is dat opvoedstress bij moeders een significant deel van de variantie in sensitiviteit in de opvoeding voorspelde, $R^2 = .13$, $F(1, 398) = 59.85$, $p < .001$ (Figuur 1, pijl a). Dit betekent dat moeders met meer opvoedstress minder sensitiviteit in hun opvoeding lieten zien. Ook is er gebleken dat er een significante relatie was tussen het ervaren van opvoedstress en het bieden van structuur, $R^2 = .15$, $F(1, 398) = 68.55$, $p < .001$ (Figuur 2, pijl a). Dit houdt in dat moeders die meer opvoedstress ervaarden minder structuur boden aan hun kinderen. De hypothese dat het ervaren van een hogere mate van opvoedstress gerelateerd zou zijn aan minder sensitiviteit en structuur in de opvoeding is hiermee bevestigd.

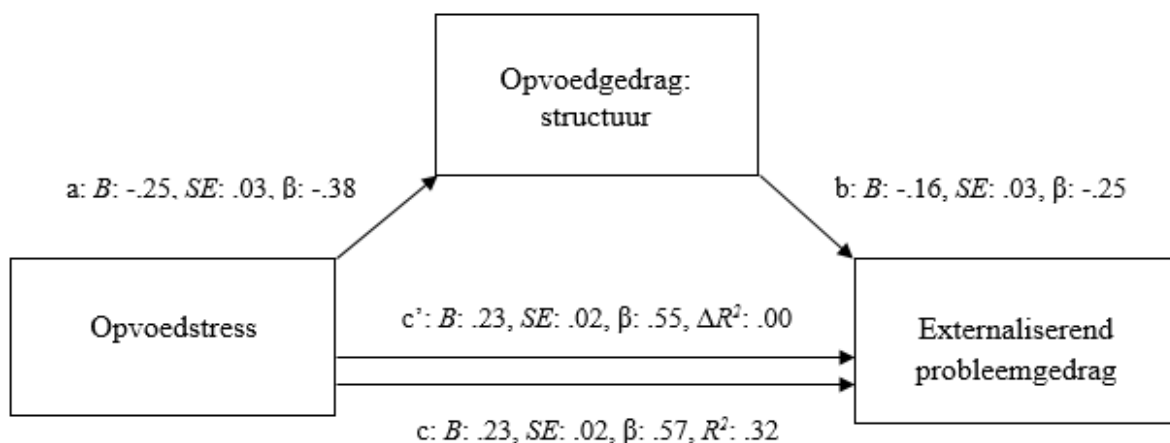
In de derde stap is er gekeken naar het verband tussen opvoedgedrag van moeders en probleemgedrag bij jonge kinderen. Er is gebleken dat sensitiviteit van moeders een significant deel van de variantie in externaliserend probleemgedrag verklaarde, $R^2 = .06$, $F(1, 398) = 26.78$, $p < .001$ (Figuur 1, pijl b). Dit houdt in dat kinderen van moeders die minder sensitiviteit in de opvoeding toonden meer externaliserend probleemgedrag lieten zien. Daarnaast bleek er ook sprake te zijn van een significante relatie tussen structuur en probleemgedrag, $R^2 = .06$, $F(1, 398) = 26.37$, $p < .001$ (Figuur 2, pijl b). De hypothese dat minder sensitiviteit en structuur in de opvoeding gerelateerd zouden zijn aan meer probleemgedrag bij jonge kinderen is hiermee bevestigd.

In de vierde en laatste stap is er gekeken of het opvoedgedrag van moeders het verband tussen opvoedstress bij moeders en probleemgedrag bij jonge kinderen medieerde. Om dit te doen is opvoedgedrag toegevoegd als voorspeller in het regressiemodel van de eerste stap. De toevoeging van sensitiviteit aan het model zorgde voor een niet-significante

verandering van 0,2% in variantie in externaliserend probleemgedrag, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(2, 397) = 1.42$, $p = .23$ (Figuur 1, pijl c'). Het bleek dat sensitiviteit van moeders geen significante voorspeller van probleemgedrag was wanneer rekening werd gehouden met het effect van opvoedstress. Aangezien het verband tussen sensitiviteit en probleemgedrag in deze laatste stap niet significant was, was er niet aan de voorwaarden voor mediatie voldaan en kon er geen sprake zijn van (partiële) mediatie. De Sobel test (Sobel, 1982) is hierom niet meer uitgevoerd. Gebleken is dat de toevoeging van structuur ook niet voor een verandering zorgde in de verklaarde variantie van het model, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(2, 397) = .69$, $p = .41$ (Figuur 2, pijl c'). Het effect van structuur als voorspeller van probleemgedrag bleek niet significant wanneer er rekening gehouden werd met het effect van opvoedstress. Ook hier is de Sobel test (1982) niet meer uitgevoerd, omdat het verband tussen structuur en probleemgedrag niet significant was en er niet aan de voorwaarden voor mediatie voldaan werd. De hypothese dat het verband tussen opvoedstress en probleemgedrag gemedieerd zou worden door opvoedgedrag, is hiermee niet bevestigd.

Figuur 1. Mediatie model van Moeders voor het Verband tussen Opvoedstress, Sensitiviteit en Externaliserend Probleemgedrag met Ongestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten en Standaarderror (SE).

Figuur 2. Mediatie model van Moeders voor het Verband tussen Opvoedstress, Structuur en Externaliserend Probleemgedrag met Ongestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten en Standaarderror (SE).

Opvoedstress en opvoedgedrag van vaders en externaliserend probleemgedrag.

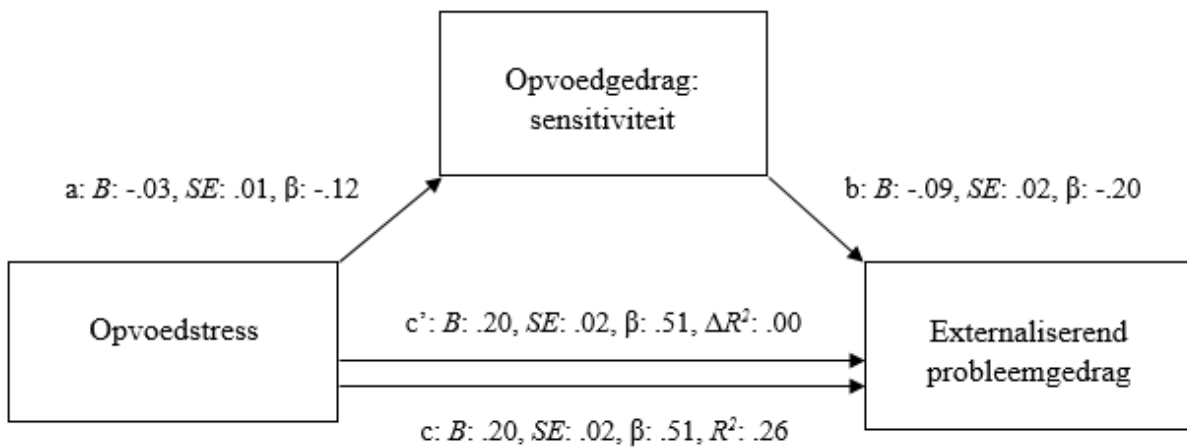
In Figuur 3 en Figuur 4 zijn de resultaten van de regressieanalyses tussen de verschillende variabelen voor vaders weergegeven. In de eerste stap (Figuur 3, pijl c; Figuur 4, pijl c) is er weer gekeken naar het verband tussen opvoedstress en probleemgedrag. Er bleek dat opvoedstress bij vaders ook een significant deel van de variantie in externaliserend probleemgedrag verklaarde, $R^2 = .26$, $F(1, 398) = 140.49$, $p < .001$. Dit houdt in dat kinderen wiens vaders meer opvoedstress ervaarden meer probleemgedrag lieten zien. De hypothese dat een hogere mate van opvoedstress bij vaders gerelateerd zou zijn aan meer externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen is daarom bevestigd.

In de tweede stap is er gekeken naar het verband tussen opvoedstress en opvoedgedrag van vaders. Het bleek dat opvoedstress bij vaders een significant deel van de variantie in sensitiviteit in de opvoeding verklaarde, $R^2 = .02$, $F(1, 398) = 5.89$, $p = .02$ (Figuur 3, pijl a). Dit houdt in dat vaders met meer opvoedstress minder sensitiviteit in hun opvoeding lieten zien. Ook is gebleken dat opvoedstress een significant deel van de variantie in structuur die vaders bieden verklaarde, $R^2 = .15$, $F(1, 398) = 71.74$, $p < .001$ (Figuur 4, pijl a). Dit houdt in dat vaders die meer opvoedstress ervaarden minder structuur boden aan hun kinderen. De hypothese dat het ervaren van een hogere mate van opvoedstress gerelateerd zou zijn aan minder sensitiviteit en structuur in de opvoeding is hiermee bevestigd.

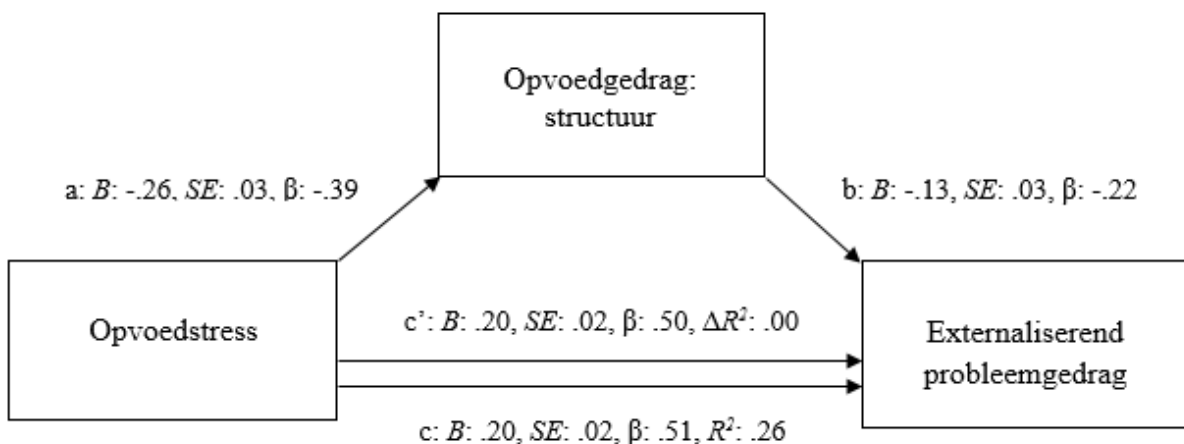
In de derde stap is er gekeken naar het verband tussen opvoedgedrag en probleemgedrag bij jonge kinderen. Er bleek dat sensitiviteit van vaders een significant deel van de variantie in externaliserend probleemgedrag voorspelde, $R^2 = .04$, $F(1, 398) = 16.78$, $p < .001$ (Figuur 3, pijl b). Dit houdt in dat kinderen van vaders die minder sensitiviteit in de opvoeding toonden meer externaliserend probleemgedrag lieten zien. Daarnaast bleek er ook sprake te zijn van een significante relatie tussen structuur en probleemgedrag, $R^2 = .05$, $F(1, 398) = 20.79$, $p < .001$ (Figuur 4, pijl b). De hypothese dat minder sensitiviteit en structuur in de opvoeding gerelateerd zouden zijn aan meer probleemgedrag bij jonge kinderen is hiermee bevestigd.

In de vierde en laatste stap is er gekeken of het opvoedgedrag van vaders het verband tussen opvoedstress bij vaders en probleemgedrag bij jonge kinderen medieerde. Om dit te doen is opvoedgedrag toegevoegd als voorspeller in het regressiemodel van de eerste stap. De toevoeging van sensitiviteit aan het model zorgde niet voor een verandering in de verklaarde

variantie van het model, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(2, 397) = .01$, $p = .92$ (Figuur 3, pijl c'). Het bleek dat sensitiviteit van vaders geen significante voorspeller van probleemgedrag was wanneer rekening werd gehouden met het effect van opvoedstress. Er was niet aan de voorwaarden voor mediatie voldaan, want bij deze laatste stap was het verband tussen sensitiviteit en probleemgedrag niet significant. De Sobel test (Sobel, 1982) is daarom niet uitgevoerd. Ook bleek er dat de toevoeging van structuur niet voor een verandering zorgde in de verklaarde variantie van het model, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(2, 397) = .34$, $p = .56$ (Figuur 4, pijl c'). Het effect van structuur als voorspeller van probleemgedrag bleek niet significant wanneer er rekening gehouden werd met het effect van opvoedstress. Ook hier is de Sobel test (1982) niet meer uitgevoerd, omdat het verband tussen structuur en probleemgedrag niet significant was en er niet aan de voorwaarden voor mediatie voldaan werd. De hypothese dat het verband tussen opvoedstress en probleemgedrag gemedieerd zou worden door opvoedgedrag, is hiermee niet bevestigd.

Figuur 3. Mediatiemodel van Vaders voor het Verband tussen Opvoedstress, Sensitiviteit en Externaliserend Probleemgedrag met Ongestandaardiseerde (*B*) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten en Standaarderror (*SE*).

Figuur 4. Mediatie­model van Vaders voor het Verband tussen Opvoedstress, Structuur en Externaliserend Probleemgedrag met Ongestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten en Standaarderror (SE).

Discussie en conclusie

Het doel van de huidige studie was het verkrijgen van meer inzicht in de relatie tussen opvoedstress bij ouders en externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen. Er is hierbij onderzocht of dit verband gemedieerd werd door het opvoedgedrag van ouders. In de huidige studie werd er gekeken naar ouderlijke sensitiviteit en structuur. De relatie is voor vaders en moeders apart onderzocht. Gevonden werd dat een hogere mate van opvoedstress gerelateerd was aan meer probleemgedrag bij jonge kinderen en aan minder sensitiviteit en structuur in de opvoeding. Daarnaast bleek dat minder sensitiviteit en structuur in de opvoeding ook gerelateerd waren aan meer probleemgedrag. Wanneer er echter gecontroleerd werd voor opvoedstress, was opvoedgedrag niet langer een voorspeller van probleemgedrag. Er was dan ook geen sprake van een mediatie-effect.

Het gevonden verband tussen opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij jonge kinderen was in overeenstemming met de verwachtingen en met voorgaand onderzoek (Bayer et al., 2008; Bayer et al., 2012; Haapsamo et al., 2013; Jones Harden et al., 2014; Puff & Renk, 2014). Het is mogelijk dat opvoedstress een directe invloed heeft op het gedrag van kinderen, doordat er in huis een sfeer van negativiteit en irritatie hangt (Crnic et al., 2005; Fisher, Fagot & Leve, 1998). Het probleem wordt vervolgens in stand gehouden doordat opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij kinderen elkaar versterken over tijd (Neece, Green, & Baker, 2012). Een alternatieve verklaring voor het verband tussen opvoedstress bij ouders en probleemgedrag bij jonge kinderen, ligt in de percepties van ouders (Renk, Roddenberry, Oliveros, & Sieger, 2007). Wanneer ouders gestrest zijn, zullen zij het gedrag van hun kinderen eerder als problematisch ervaren. Logischerwijs zullen zij op vragenlijsten zoals de CBCL (Achenbach, 1991) ook meer probleemgedrag rapporteren. Het verband lijkt daarmee meer voort te komen uit de percepties van de ouders dan uit de daadwerkelijke eigenschappen van het kind.

Ook het gevonden verband tussen opvoedstress en ouderlijke sensitiviteit en structuur was in overeenstemming met de verwachtingen en eerder onderzoek (Gabler et al., 2018; Rochelle & Cheng, 2016; Shea & Coyne, 2011; Smith & Stephens, 2018). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ouders die een verhoogde mate van opvoedstress ervaren zo overweldigd zijn door het opvoeden dat ze minder goed in staat zijn om op gepaste wijze te interacteren met hun kinderen (Jones Harden et al., 2014; McKelvey, Fitzgerald, Schiffman,

& Von Eye, 2002). De stress hindert de ouders in hun vermogen om aandacht te besteden aan hun omgeving, waardoor zij minder sensitief zijn en minder structuur bieden aan hun kinderen (Fisher et al., 1998; Jones Harden et al., 2014; Sheldrick et al., 2012). Ouders lijken in dit geval emotioneel verdoofd te raken. Er wordt hierbij ook wel gesproken van *numbing*. *Numbing* wordt ook gezien bij personen die andere soorten van stress ervaren, zoals een posttraumatische stressstoornis (Forbes et al., 2011).

Tevens was het gevonden verband tussen ouderlijke sensitiviteit en probleemgedrag bij jonge kinderen in overeenstemming met de verwachtingen en de voorgaande literatuur (Olson et al., 2005; Zvara et al., 2018). Zoals eerder gesteld, blijkt weinig sensitiviteit in de opvoeding nadelig te zijn voor de emotieregulatie van kinderen (Graziano et al., 2010). Sensitieve reacties op de emoties van kinderen helpen hen om zichzelf te reguleren. In de loop van de tijd gaan kinderen uit zichzelf regulerende strategieën toepassen, wat vervolgens weer versterkt wordt doordat sensitieve ouders dit gedrag positief bekrachtigen. Als gevolg hiervan ontwikkelen kinderen het gevoel dat ze in staat zijn om zichzelf op een gepaste wijze te reguleren (Bell & Ainsworth, 1972) en merken zij dat het acceptabel is om hun emoties te uiten (Stern, 1985). Wanneer er weinig sensitiviteit in de opvoeding is, leren kinderen zichzelf minder goed te reguleren. Zij zullen daardoor sneller externaliserend probleemgedrag vertonen in plaats van dat zij op een constructieve wijze leren omgaan met hun emoties en sociale conflicten (Graziano et al., 2010).

Ook is er, consistent met de literatuur en de verwachtingen, gevonden dat een gebrek aan structuur negatief gerelateerd is aan probleemgedrag bij kinderen (Miller-Lewis et al., 2006; Van Aken et al., 2007). Een verklaring hiervoor wordt geboden door de voorspelbaarheidshypothese (Dumas, 1984). In deze hypothese wordt gesteld dat kinderen van wie de ouders inconsistent en onvoorspelbaar zijn, oppositioneel en opstandig gedrag laten zien om zo voorspelbare reacties van hun ouders te ontlokken (Wahler & Dumas, 1986). Het mechanisme hierachter is negatieve bekrachtiging. Het kind zet in dit geval namelijk probleemgedrag in om een reactie van de ouders uit te lokken. De negatieve stimulus, in dit geval de onvoorspelbaarheid van ouders, wordt daarmee tijdelijk weggenomen. Het tonen van probleemgedrag werkt daarmee voor kinderen bekrachtigend, ongeacht of ze een positieve of negatieve reactie van hun ouders krijgen.

Verder werd het verwachte mediatie-effect van opvoedgedrag in de relatie tussen opvoedstress en probleemgedrag zowel voor vaders als moeders niet gevonden (Abidin, 1992). Dit komt overeen met eerder onderzoek naar het mediatiemodel bij jonge kinderen (Anthony et al., 2005; Crnic et al., 2005). Een mogelijke verklaring voor het niet vinden van

een mediatie-effect is dat het effect van opvoedstress en opvoedgedrag op probleemgedrag verschilt gedurende de ontwikkelingsfases die het kind doormaakt (Mackler et al., 2015). Het vinden van een mediatie-effect zou daarmee afhankelijk kunnen zijn van de leeftijdsfase waarin het kind zich bevindt. Er is echter nog geen onderzoek gedaan naar het mediatiemodel van Abidin (1992) bij oudere kinderen. Een suggestie voor vervolgonderzoek is daarom om onderzoek te doen bij oudere kinderen om te kijken of het vinden van een mediatie-effect van opvoedgedrag afhankelijk is van de leeftijdsfase van het kind. Een andere verklaring voor het niet vinden van een mediatie-effect zou kunnen zijn dat er in deze studie enkel naar sensitiviteit en structuur is gekeken. Het is mogelijk dat het mediatie-effect wel wordt gevonden als er naar andere aspecten van opvoedgedrag wordt gekeken.

Ten slotte zijn er, zoals verwacht, verschillen gevonden in de mate van sensitiviteit en structuur die vaders en moeders boden. Daarentegen zijn er geen verschillen gevonden in de mate van opvoedstress die ouders ervaarden. De gevonden verschillen in opvoedgedrag bleken niet van invloed te zijn op het wel of niet vinden van een mediatie-effect. De relatie tussen opvoedstress, opvoedgedrag en probleemgedrag bij jonge kinderen was daarmee, in tegenstelling tot de verwachting, gelijk voor vaders en moeders. Een mogelijke verklaring hiervoor, gebaseerd op het huidige onderzoek, is het feit dat opvoedgedrag geen rol meer speelde in de verklaring van probleemgedrag bij jonge kinderen zodra er ook rekening werd gehouden met opvoedstress. Verschillen tussen vaders en moeders in opvoedgedrag lijken daarmee ook geen invloed meer te hebben op deze relatie.

Beperkingen

Een beperking van de huidige studie is de cross-sectionele aard van het onderzoek. Bij een cross-sectionele studie wordt onderzocht of er een relatie is tussen twee variabelen, maar het is niet mogelijk om causale conclusies te trekken (Neuman, 2009). Het zou daarom kunnen dat het verband tussen opvoedstress en probleemgedrag een omgekeerde of wederkerige relatie betreft. Zo bleek uit een longitudinale studie dat externaliserend probleemgedrag van het kind ook zorgde voor een toename van opvoedstress bij ouders (Mackler et al., 2015; Williford et al., 2007). Het is dus mogelijk dat externaliserend probleemgedrag leidt tot meer opvoedstress en minder sensitiviteit en structuur, in plaats van andersom. Om deze reden wordt aanbevolen om longitudinaal onderzoek te doen om te kijken naar mogelijke wederkerigheid in de relatie tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag.

Naast dat het huidige onderzoek cross-sectioneel van aard was, kent dit onderzoek nog enkele andere limitaties. Zo was het percentage autochtonen in de huidige studie hoger dan in

de Nederlandse populatie (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018a) en is er gebruik gemaakt van een gemakssteekproef. Hierdoor is het lastig om de resultaten te generaliseren naar andere populaties dan de huidige onderzoekspopulatie (Bornstein, Jager, & Putnick, 2013). De resultaten van het huidige onderzoek lijken daarmee niet extern valide. Er is echter gebruik gemaakt van een grote steekproef, wat de externe validiteit weer ten goede komt (Polit & Beck, 2010). Bovendien heeft het huidige onderzoek een grote statistische power door de grote steekproef.

Verder is er in dit onderzoek enkel gebruik gemaakt van zelfrapportage. Een nadeel aan zelfrapportage is dat mensen sociaal wenselijke antwoorden kunnen geven (Korzillius, 2000). Om dit te voorkomen, zou het beter zijn geweest als zelfrapportage gecombineerd was met andere manieren van dataverzameling, zoals observaties en het gebruik van meerdere informanten (Vazire, 2006). De participanten is echter vooraf verteld dat de resultaten volledig geanonimiseerd zouden worden, waardoor de antwoorden niet meer herleidbaar zouden zijn naar een specifieke participant. De kans op sociaal wenselijke antwoorden is daarmee voor dit onderzoek gereduceerd (Stuart & Grimes, 2009). Daarnaast is er enkel gebruik gemaakt van gevalideerde en gestandaardiseerde meetinstrumenten, wat de accuraatheid van de metingen ten goede komt (NJI, z.d.). Ook was de Cronbach's alpha voor bijna alle variabelen als goed te bestempelen.

Een laatste beperking van het huidige onderzoek is dat er gebruik is gemaakt van een niet-klinische steekproef. Hierdoor was er over het algemeen sprake van weinig probleemgedrag en opvoedstress. Interventies ter vermindering van probleemgedrag zijn echter juist gericht op klinische populaties. Vervolgonderzoek zou zich daarom kunnen richten op een klinische populatie, zodat er meer inzicht komt in de relatie tussen opvoedstress, opvoedgedrag en externaliserend probleemgedrag in klinische populaties.

Conclusie

Ondanks de aanwezigheid van enkele limitaties, zijn er in dit onderzoek veel significante relaties gevonden. Vooral de robuuste relatie tussen opvoedstress bij ouders en externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen was opvallend. Er kan op basis van de gegevens uit het huidige onderzoek worden gesteld dat opvoedstress bij ouders een belangrijke determinant is voor probleemgedrag bij jonge kinderen. Daarnaast bleek dat opvoedstress invloed heeft op het opvoedgedrag van ouders. Voor opvoedgedrag werd er ook een significante relatie gevonden met probleemgedrag bij jonge kinderen, maar deze was minder sterk en verdween wanneer er rekening gehouden werd met opvoedstress. Opvoedstress lijkt daarmee een belangrijkere voorspeller te zijn voor probleemgedrag dan

opvoedgedrag. Deze studie zorgt zodoende voor meer inzicht in de manier waarop opvoedstress bij ouders invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen en draagt daarmee bij aan wetenschappelijke kennis over dit onderwerp en biedt belangrijke suggesties voor vervolgonderzoek.

De conclusies hebben ook een praktische implicatie. Als opvoedstress directe gevolgen heeft voor probleemgedrag bij kinderen, moeten strategieën om opvoedstress te verminderen als een integraal onderdeel van oudertraining worden beschouwd. Op deze manier kunnen ouders met (risico op) veel opvoedstress beter worden ondersteund (Hayes & Watson, 2013). Het aanpakken van de opvoedstress kan een emotioneel gunstige omgeving creëren voor ouder-kind interacties. Daarnaast zijn ouders als zij minder opvoedstress ervaren beter in staat om sensitief op hun kinderen te reageren en meer structuur toe te passen in de opvoeding. Dit zal een positief effect hebben op het gedrag en welzijn van zowel de kinderen als de ouders (Verhoeven et al., 2010).

Referenties

- Abidin, R. R. (1992). The determinants of parenting behavior. *Journal of Clinical Child Psychology, 21*, 407-412. doi:10.1207/s15374424jccp2104_12
- Abidin, R. R. (1995). *Parenting Stress Index* (3rd ed.). Odessa, Florida: Psychological Assessment Resources.
- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile*. Burlington, Vermont: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Achenbach, T. M., & Edelbrock, C. S. (1978). The classification of child psychopathology: A review and analysis of empirical efforts. *Psychological Bulletin, 85*, 1275-1301. doi:10.1037/0033-2909.85.6.1275
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum Associates.
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The relationships between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development, 14*, 133–15. doi:10.1002/icd.385
- Barnett, M. A., Deng, M., Mills-Koonce, W. R., Willoughby, M., & Cox, M. (2008). Interdependence of parenting of mothers and fathers of infants. *Journal of Family Psychology, 22*, 561–573. doi:10.1037/0893-3200.22.3.561
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173-1182. doi:10.1037/00223514.51.6.1173
- Barroso, N. E., Mendez, L., Graziano, P. A., & Bagner, D. M. (2018). Parenting stress through the lens of different clinical groups: A systematic review & meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 46*, 449-461. doi:10.1007/s10802-017-0313-6
- Bayer, J. K., Hiscock, H., Ukoumunne, O. C., Price, A., & Wake, M. (2008). Early childhood aetiology of mental health problems: A longitudinal population-based study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*, 1166–1174. doi:10.1111/j.1469-7610.2008.01943.x
- Bayer, J. K., Ukoumunne, O. C., Mathers, M., Wake, M., Abdi, N., & Hiscock, H. (2012). Development of children's internalising and externalising problems from infancy to five years of age. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 46*, 659-668. doi:10.1177/0004867412450076

- Bell, S. M., & Ainsworth, M. D. (1972). Infant crying and maternal responsiveness. *Child Development, 43*, 1171–1190. doi:10.2307/1127506
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*, 83-96. doi:10.2307/1129836
- Biringen, Z., Robinson, J. L., & Emde, R. N. (2000). Appendix B: The emotional availability scales: An abridged infancy/early childhood version. *Attachment & Human Development, 2*, 256-270. doi:10.1080/14616730050085626
- Bornstein, M. H. (2002). *Handbook of parenting: Volume 5 practical issues in parenting*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Bornstein, M. H., Jager, J., & Putnick, D. L. (2013). Sampling in developmental science: Situations, shortcomings, solutions, and standards. *Developmental Review, 33*, 357-370. doi:10.1016/j.dr.2013.08.003
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018a). Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en herkomstgroepering, 1 januari. Verkregen van <https://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&&PA=03743>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018b). Bevolking; onderwijsniveau; geslacht, leeftijd en migratieachtergrond. Verkregen van <https://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLnl&PA=82275NED&LA=nl>
- Choe, D. E., Olson, S. L., & Sameroff, A. J. (2013). Effects of early maternal distress and parenting on the development of children's self-regulation and externalizing behavior. *Development and Psychopathology, 25*, 437-453. doi:10.1017/S0954579412001162
- COTAN. (2011). *Gedragsvragenlijst voor kinderen, CBCL 6-18, 1990-1996*. Verkregen van http://www.cotandocumentatie.nl/test_details.php?id=495.
- Crnic, K. A., Gaze, C., & Hoffman, C. (2005). Cumulative parenting stress across the preschool period: Relations to maternal parenting and child behaviour at age 5. *Infant and Child Development, 14*, 117-132. doi:10.1002/icd.384
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice, 5*, 314–332. doi:10.1111/j.1468-2850.1998.tb00152.x
- De Brock, A. J. L. L., Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M. & R. R. Abidin (1992). *NOSI. Nijmeegse Ouderlijke Stress Index. Experimentele versie. Handleiding*. Lisse, Nederland: Swets en Zeitlinger.

- Dumas, J. E. (1984). Indiscriminate mothering: Empirical findings and theoretical speculations. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, *6*, 13-27. doi:10.1016/0146-6402(84)90010-9
- Egberink, I. J. L., De Leng, W. E., & Vermeulen, C. S. M. (1996). *COTAN beoordeling 1996, Nijmeegse Ouderlijke Stress Index - Korte versie*. Verkregen van <https://www-cotandocumentatie-nl.proxy.library.uu.nl/beoordelingen/b/14411/nijmeegse-ouderlijke-stress-index/>
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th edition). Londen, Verenigd Koninkrijk: Sage.
- Fisher, P., Fagot, B., & Leve, C (1998). Assessment of family stress across low-, medium-, and highrisk samples using the family events checklist. *Family Relations*, *47*, 215–219. doi:10.2307/584969
- Forbes, D., Fletcher, S., Lockwood, E., O'Donnell, M., Creamer, M., Bryant, R. A., . . . Silove, D. (2011). Requiring both avoidance and emotional numbing in DSM-V PTSD: Will it help?. *Journal of Affective Disorders*, *130*, 483-486. doi:10.1016/j.jad.2010.10.032
- Gabler, S., Kungl, M., Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Nowacki, K., . . . Spangler, G. (2018). Predictors of foster parents' stress and associations to sensitivity in the first year after placement. *Child Abuse & Neglect*, *79*, 325-338. doi:10.1016/j.chiabu.2018.02.009
- Graziano, P. A., Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2010). Toddler self-regulation skills predict risk for pediatric obesity. *International Journal of Obesity*, *34*, 633. doi:10.1038/ijo.2009.288
- Gryczkowski, M. R., Jordan, S. S., & Mercer, S. H. (2010). Differential relations between mothers' and fathers' parenting practices and child externalizing behavior. *Journal of Child and Family Studies*, *19*, 539-546. doi:10.1007/s10826-009-9326-2
- Guajardo, N. R., Snyder, G., & Petersen, R. (2009). Relationships among parenting practices, parental stress, child behaviour, and children's social-cognitive development. *Infant and Child Development*, *18*, 37-60. doi:10.1002/icd.578
- Haapsamo, H., Pollock-Wurman, R. A., Kuusikko-Gauffin, S., Ebeling, H., Larinen, K., Soini, H., & Moilanen, I. (2013). Maternal stress and young children's behavioural development: A prospective pilot study from 8 to 36 months in a Finnish sample. *Early Child Development and Care*, *183*, 1841-1852. doi:10.1080/03004430.2012.756874

- Hallers-Haalboom, E. T., Groeneveld, M. G., van Berkel, S. R., Endendijk, J. J., van der Pol, L. D., Linting, M., . . . Mesman, J. (2017). Mothers' and fathers' sensitivity with their two children: A longitudinal study from infancy to early childhood. *Developmental Psychology, 53*, 860-872. doi:10.1037/dev0000293
- Hayes, S. A., & Watson, S. L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*, 629-642. doi:10.1007/s10803-012-1604-y
- Jans, M. (2004). Children as citizens: Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood, 11*, 27-44. doi:10.1177/0907568204040182
- Jones Harden, B., Denmark, N., Holmes, A., Duchene, M. (2014). Detached parenting and toddler problem behavior in early Head Start families. *Infant Mental Health Journal, 35*, 529-543. doi:10.1002/imhj.21476
- Korzilius, H. (2000). *De kern van survey-onderzoek*. Assen, Nederland: Van Gorcum.
- Lovas, G. S. (2005). Gender and patterns of emotional availability in mother-toddler and father-toddler dyads. *Infant Mental Health Journal, 26*, 327-353. doi:10.1002/imhj.20056
- Mackler, J. S., Kelleher, R. T., Shanahan, L., Calkins, S. D., Keane, S. P., & O'Brien, M. (2015). Parenting stress, parental reactions, and externalizing behavior from ages 4 to 10. *Journal of Marriage and Family, 77*, 388-406. doi:10.1111/jomf.12163
- McKelvey, L. M., Fitzgerald, H. E., Schiffman, R. F., & Von Eye, A. (2002). Family stress and parent-infant interaction: The mediating role of coping. *Infant Mental Health Journal, 23*, 164-181. doi:10.1002/imhj.10010
- McLaughlin, D. P., & Harrison, C. A. (2006). Parenting practices of mothers of children with ADHD: The role of maternal and child factors. *Child and Adolescent Mental Health, 11*, 82-88. doi:10.1111/j.1475-3588.2005.00382.x
- Miller-Lewis, L. R., Baghurst, P. A., Sawyer, M. G., Prior, M. R., Clark, J. J., Arney, F. M., & Carbone, J. A. (2006). Early childhood externalising behaviour problems: Child, parenting, and family-related predictors over time. *Journal of Abnormal Child Psychology, 34*, 886-901. doi:10.1007/s10802-006-9071-6
- Musick, K., Meier, A., & Flood, S. (2016). How parents fare: Mothers' and fathers' subjective well-being in time with children. *American Sociological Review, 81*, 1069-1095. doi:10.1177/0003122416663917

- Neece, C. L., Green, S. A., & Baker, B. L. (2012). Parenting stress and child behavior problems: A transactional relationship across time. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 117*, 48-66. doi:10.1352/1944-7558-117.1.48
- Neuman, W. L. (2009). *Understanding research*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Pearson Education.
- NJI. (z.d.). Het belang van gevalideerde en gestandaardiseerde instrumenten. Verkregen van <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Instrumenten/Databank-Instrumenten-Meer-informatie/Achtergronden-over-instrumenten/Het-belang-van-gevalideerde-en-gestandaardiseerde-instrumenten.html>
- Olson, S. L., Sameroff, A. J., Kerr, D. C., Lopez, N. L., & Wellman, H. M. (2005). Developmental foundations of externalizing problems in young children: The role of effortful control. *Development and Psychopathology, 17*, 25-45. doi:10.1017/S0954579405050029
- Park, H., & Walton-Moss, B. (2012). Parenting style, parenting stress, and children's health-related behaviors. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, 33*, 495-503. doi:10.1097/DBP.0b013e318258bdb8
- Pihlakoski, L., Sourander, A., Aromaa, M., Rautava, P., Helenius, H., & Sillanpää, M. (2006). The continuity of psychopathology from early childhood to preadolescence: A prospective cohort study of 3– 12-year-old children. *European Child and Adolescent Psychiatry, 15*, 409-417. doi:10.1007/s00787-006-0548-1
- Polit, D. F., & Beck, C. T. (2010). Generalization in quantitative and qualitative research: Myths and strategies. *International Journal of Nursing Studies, 47*, 1451-1458. doi:10.1016/j.ijnurstu.2010.06.004
- Portegijs, W., Perez, S.A., Van den Brakel, M. (2018). *Emancipatiemonitor: 2018*. Geraadpleegd van <https://digitaal.scp.nl/emancipatiemonitor2018/wie-zorgt-er-voor-de-kinderen>
- Puff, J., & Renk, K. (2014). Relationships among parents' economic stress, parenting, and young children's behavior problems. *Child Psychiatry & Human Development, 45*, 712-727. doi:10.1007/s10578-014-0440-z
- Renk, K., Roddenberry, A., Oliveros, A., & Sieger, K. (2007). The relationship of maternal characteristics and perceptions of children to children's emotional and behavioral problems. *Child & Family Behavior Therapy, 29*, 37-57. doi:10.1300/J019v29n01_03
- Rochelle, T. L., & Cheng, H. T. (2016). Parenting practices and child behaviour problems in Hong Kong: Knowledge of effective parenting strategies, parenting stress, and child-

- rearing ideologies. *Child Indicators Research*, 9, 155-171. doi:10.1007/s12187-015-9311-9
- Shea, S. E., & Coyne, L. W. (2011). Maternal dysphoric mood, stress, and parenting practices in mothers of Head Start preschoolers: The role of experiential avoidance. *Child & Family Behavior Therapy*, 33, 231-247. doi:10.1080/07317107.2011.596004
- Sheldrick, R. C., Henson, B. S., Neger, E. N., Merchant, S., Murphy, J. M., & Perrin, E. C. (2012). The Baby Pediatric Symptom Checklist: Development and initial validation of a new social/ emotional screening instrument for very young children. *Academic Pediatrics*, 13, 72-80. doi:10.1016/j.acap.2012.08.003
- Smith, C. L., & Stephens, A. (2018). Maternal stress and sensitivity: Moderating effect of positive affect. *Parenting*, 18, 1-8. doi:10.1080/15295192.2018.1405699
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic intervals for indirect effects in structural equations models. In S. Leinhardt (Red.), *Sociological methodology 1982* (pp. 290-312). San Francisco, Californië: Jossey-Bass.
- Stern, D. N. (1985). *The interpersonal world of the infant: A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York, New York: Basic Books.
- Stuart, G. S., & Grimes, D. A. (2009). Social desirability bias in family planning studies: A neglected problem. *Contraception*, 80, 108-112. doi:10.1016/j.contraception.2009.02.009
- Tharner, A., Luijk, M. P., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Jaddoe, V. W., Hofman, A., . . . Tiemeier, H. (2012). Infant attachment, parenting stress, and child emotional and behavioral problems at age 3 years. *Parenting*, 12, 261-281. doi:10.1080/15295192.2012.709150
- Theule, J., Wiener, J., Tannock, R., & Jenkins, J. M. (2013). Parenting stress in families of children with ADHD: A meta-analysis. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 21, 3-17. doi:10.1177/1063426610387433
- Van Aken, C., Junger, M., Verhoeven, M., Van Aken, M. A., Deković, M., & Denissen, J. J. A. (2007). Parental personality, parenting and toddlers' externalising behaviours. *European Journal of Personality*, 21, 993-1015. doi:10.1002/per.643
- Vazire, S. (2006). Informant reports: A cheap, fast, and easy method for personality assessment. *Journal of Research in Personality*, 40, 472-481. doi:10.1016/j.jrp.2005.03.003
- Verhoeven, M., Deković, M., Boddien, D., & Van Baar, A. L. (2017). Development and initial validation of the comprehensive early childhood parenting questionnaire (CECPAQ)

- for parents of 1–4 year-olds. *European Journal of Developmental Psychology*, *14*, 233-247. doi:10.1080/17405629.2016.1182017
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Dekovic, M., & Van Aken, M. A. G. (2007). A short-term longitudinal study of the development of self-reported parenting during toddlerhood. *Parenting: Science and Practice*, *7*, 367-394. doi:10.1080/15295190701665672
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Deković, M., & Van Aken, M. A. (2010). Parenting and children's externalizing behavior: Bidirectionality during toddlerhood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *31*, 93-105. doi:10.1016/j.appdev.2009.09.002
- Wahler, R. G., & Dumas, J. E. (1986). Maintenance factors in coercive mother-child interactions: The compliance and predictability hypothesis. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *19*, 13–22. doi:10.1901/jaba.1986.19-13
- Williford, A. P., Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2007). Predicting change in parenting stress across early childhood: Child and maternal factors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *35*, 251-263. doi:10.1007/s10802-006-9082-3
- Zvara, B. J., Sheppard, K. W., & Cox, M. (2018). Bidirectional effects between parenting sensitivity and child behavior: A cross-lagged analysis across middle childhood and adolescence. *Journal of Family Psychology*, *32*, 484. doi:10.1037/fam0000372